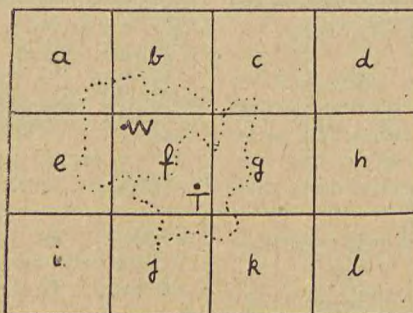

Materiały

MAPA GĘSTOŚCI ZALUDNIENIA WIEJSKIEGO ZIEM ZACHODNICH W R. 1939

Mapę gęstości zaludnienia wiejskiego Ziem Zachodnich opracowano na podstawie spisu ludności, przeprowadzonego w Niemczech w dniu 17 maja 1939 (1). Za ludność wiejską uznano ludność stałą (ständige Bevölkerung) gmin wiejskich, za ludność miejską zaś przyjęto ludność (stałą) miast wydzielonych (Stadtkreis) oraz gmin oznaczonych mianem miasta (Stadt). Gminy, określane jako Markt, Flecken, Bad, zaliczono do gmin wiejskich. Celem obliczenia gęstości zaludnienia podzielono mapę w podz. 1:300.000 dla obszaru Ziem Zachodnich na kwadratowe pola podstawowe powierzchni 25 km². Ponieważ w ten sposób wydzielone pola o kształcie geometrycznym nie pokrywają się z powierzchniami gmin, dla których miała być obliczona gęstość zaludnienia, więc przyjęto następującą zasadę, którą ilustruje poniższy schemat:

do pola f zaliczono ludność gmin W i T z uwagi na położenie siedziby obu gmin w omawianym polu. O przynależności zatem danej gminy do danego pola podstawowego nie decyduje wielkość obszaru gminy w polu podstawowym, lecz położenie siedziby gminy.

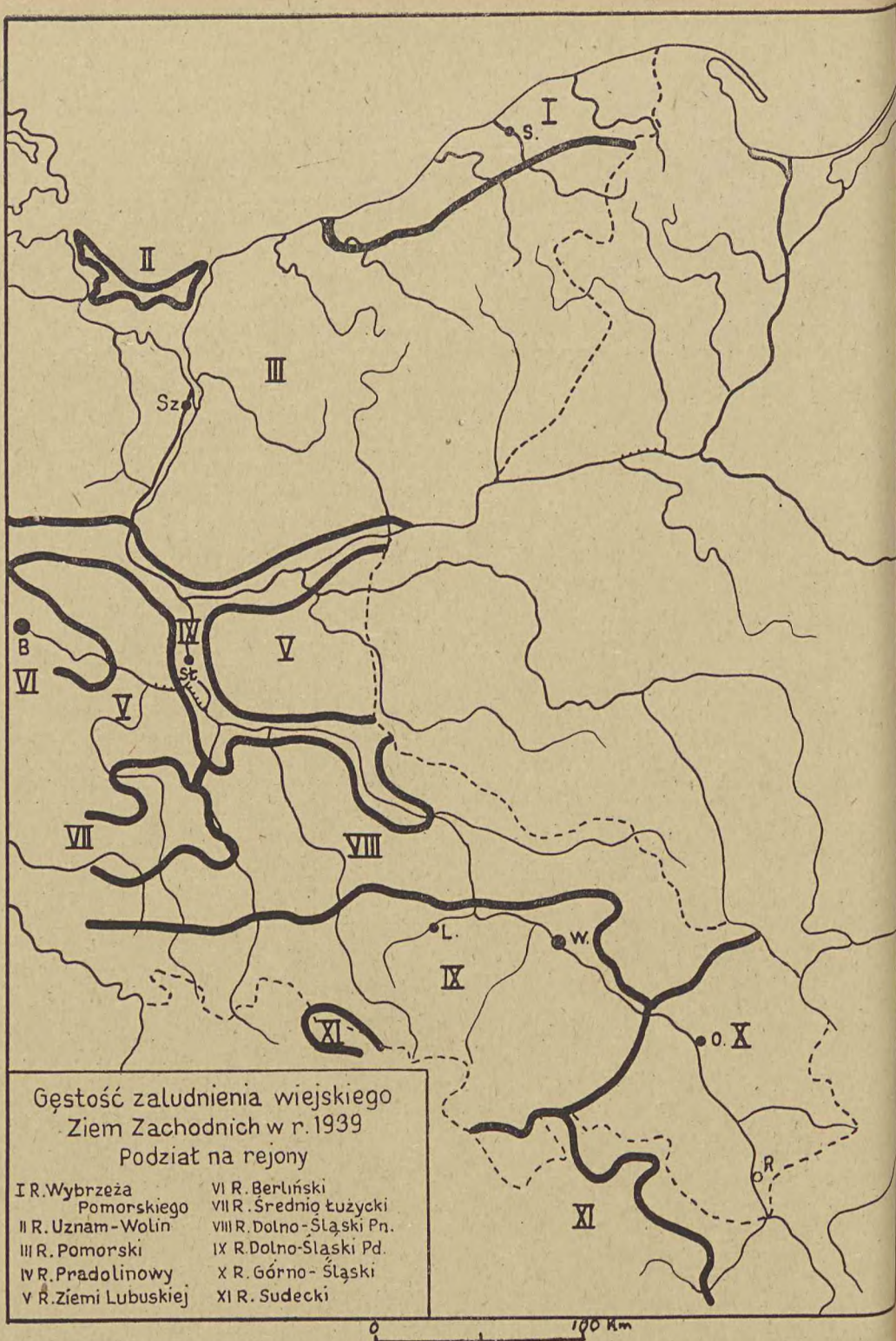
Obszar opracowany obejmuje tereny leżące między byłą granicą polsko-niemiecką z r. 1939 a południkiem Berlina, na południu zaś sięga poza granicę czesko-niemiecką, aż po dział wodny między Odrą a Łabą i Morawą. Z uzyskanego w ten sposób kartogramu opracowano załączoną mapę izarytmiczną, którą zgeneralizowano do podziałki 1:1.000.000, oraz wydzielono szereg regionów, charakteryzujących się specyficznymi stosunkami gęstości zaludnienia wiejskiego, co przedstawiono na drugiej mapce. Załączona tabela przedstawia dane

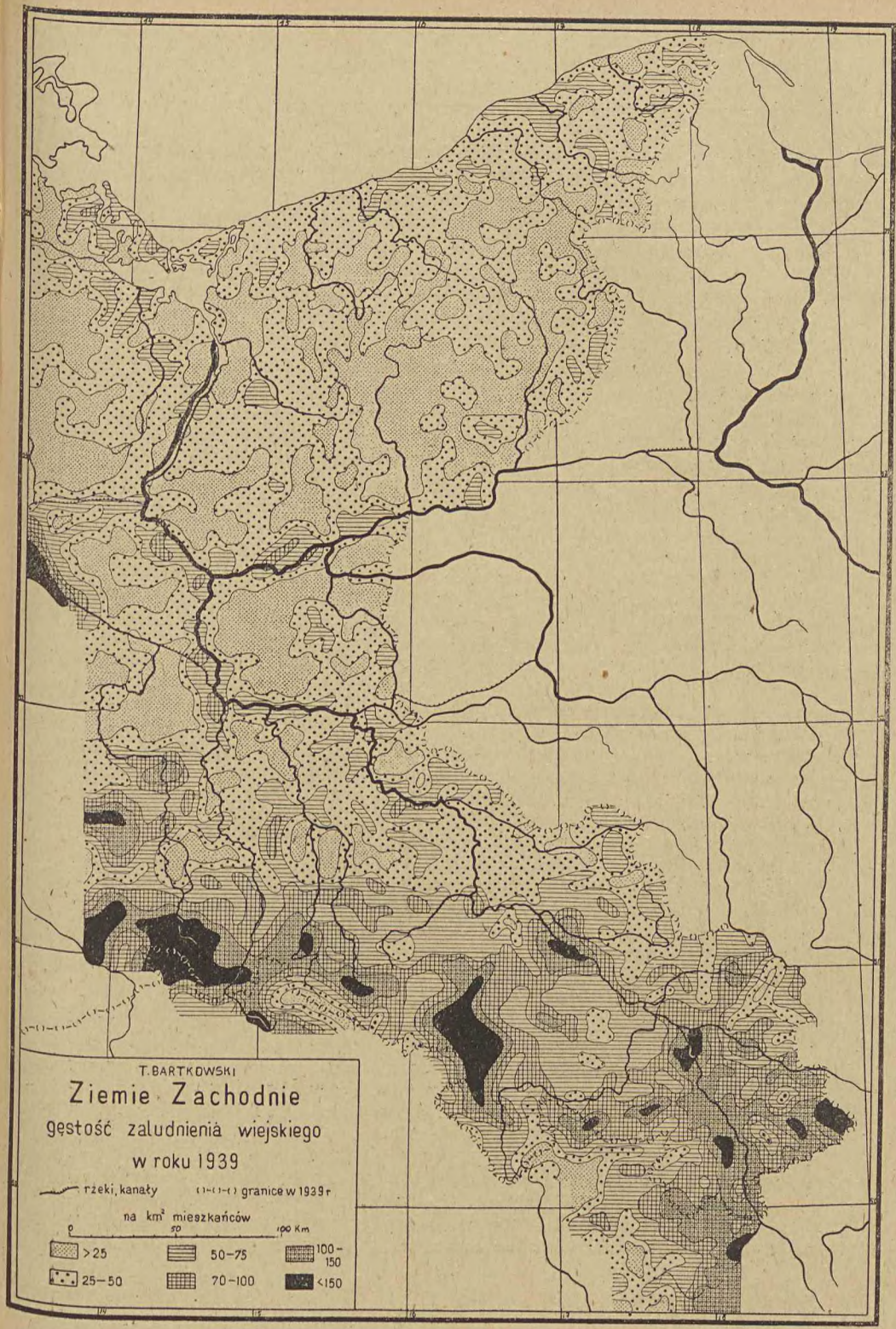
liczbowe dla poszczególnych regionów. Powierzchnię regionów oraz liczbę ich ludności wiejskiej obliczono z kartogramu (mnożąc ilość ludzi na km² przez powierzchnię pola podstawowego; dla pól przeciętych granicą państwową uwzględniano powierzchnię odpowiedniej części pola), liczby zaś ludności miejskiej uzyskano z danych spisu ludności (op. cit.), dlatego też cyfry tabeli nie posiadają równej wartości.

Gęstość zaludnienia Ziemi Zachodnich wg spisu z dnia 17 maja 1939

L. p.	Rejon	Pow. w km kw.	Ludn.	Ludn.	Ludn.	Ilość miast ogółem	Gęst. zaludn. na 1 km kw.	
			wiek- ska w tys.	miej- ska w tys.	ogó- łem w tys.		wiejsk.	ogółem
1.	Wybrzeża Pomorsk.	3950	162	127	289	7	44,8	75,2
2.	Uznam-Wolin	690	46	57	83	3	67,3	120,9
3.	Pomorski	37900	1938	1034	2972	90	25,4	73,0
4.	Pradoliny	5950	307	404	711	26	53,4	119,4
5.	Ziemi Lubuskiej	9500	224	128	352	26	21,9	37,0
6.	Berliński	1000	124	54	178	4	124,6	178,8
7.	Średnio-Łużycki	2300	200	112	312	8	86,3	138,1
8.	Dolno-Śląski pn.	14675	552	316	868	48	37,7	59,1
9.	Dolno-Śląski pd.	18250	1630	1816	3446	114	89,3	188,8
10.	Górno-Śląski	10350	1362	777	2139	44	131,3	206,6
11.	Sudecki	4625	166	74	240	19	36,0	51,8
	Cały obszar	108200	6718	4879	11590	389	62,0	107,1
Woj. Pomorskie (Pogranicze) wg spisu w r. 1931		3775	158919	55701	214620		42,9	56,8
Woj. Poznańskie (cz. pn.-zach. wg spisu w r. 1931)		4777	201863	65392	277293		42,2	58,0
Pow. N.-Tomyśl (wg spisu w r. 1931)		1275	62810	24521	87331		49,3	68,6
Woj. Poznańskie (cz. pd.-zach. wg spisu w r. 1931)		3499	186686	84889	271495		53,3	77,6

Analiza mapki oraz tabeli pozwala na wysnucie pewnych wniosków co do stosunków ludnościowych Ziemi Zachodnich. Uwagę zwraca przede wszystkim nadzwyczaj rzadkie zaludnienie wiejskie regionów: Ziemi Lubuskiej (21,9 mk. na km²) oraz Pomorza (25,4 mk. na km²) i stosunkowo słabe zaludnienie regionu dolno-śląskiego (37,7 mk. na km²). Południowa granica tego ostatniego dość wiernie zgadza się z granicą urodzajnych gleb gliniastych i lessowych pd. części Śląska Dolnego (2). Wysokie uprzemysłowienie oraz żyzne gleby pasa podsudeckiego wyrażają się dobitnie wielką gęstością zaludnienia wiejskiego regionu

T. BARTKOWSKI

Ziemie Zachodnie

Gęstość zaludnienia wiejskiego
w roku 1939

— rzeki, kanały   (---) granice w 1939 r.

na km² mieszkańców

0	50	100 Km
[diagonal lines /] >25	[diagonal lines \] 50-75	[cross-hatch] 100-150
[dots] 25-50	[grid] 70-100	[solid black] <150

dolno-śląskiego pd. oraz regionu górno-śląskiego. Wysoką gęstość zaludnienia regionu środkowo-łużyckiego (86,3 mk. na km²) należy przypisać uprzemysłowieniu kraju (huty szkła, kopalnie węgla brunatnego itd.). Za to gęste zaludnienie wiejskie regionu pradolinowego (53,4 mk. na km²), kontrastujące z „pustką ludnościową” sąsiedniego regionu Ziemi Lubuskiej, przypisać należy atrakcyjności osadniczej rzek (3). Jako przyczyny stosunkowo gęstego zaludnienia wiejskiego regionów: Wybrzeża pomorskiego (44,8 mk. na km²) oraz regionu wysp Uznam - Wolin (67,3 mk. na km²) uznać należy stosunkowo dobre gleby (gliny moreny dennej) oraz ruch kąpieliskowy (przede wszystkim na wyspach).

Najbardziej jednak godną uwagi jest wspomniana wyżej „pustka ludnościowa” regionów: pomorskiego, Ziemi Lubuskiej oraz dolno-śląskiego północnego. Znaczenie tej „pustki ludnościowej” występuje szczególnie wyraźnie, jeżeli się porówna stosunki ludnościowe Ziemi Zachodnich ze stosunkami ludnościowymi sąsiednich ziem Polski zachodniej, leżących poza byłą granicą polsko-niemiecką, zakładając, że warunki naturalne tych terenów mało się między sobą różnią. Obrazuje to część dolna tabeli, przedstawiająca gęstość zaludnienia wiejskiego dla pogranicznych powiatów województw: pomorskiego i poznańskiego według danych spisu ludności w Polsce w dniu 9. XII. 1931 (4). Aby wyeliminować wpływ wielkich rzek (Wisły i Warty), uwzględniono powiaty leżące możliwie z dala od tych rzek. Dla Pomorza więc wzięto powiaty: chojnicki, tucholski, sępoleński i wyrzyski, dla Wielkopolski pn.-zach. (odpowiednik Ziemi Lubuskiej) powiaty: czarnkowski, międzychodzki, szamotulski, nowotomyski i wolsztyński oraz osobno powiat nowotomyski jako najlepiej charakteryzujący Wielkopolskę pn.-zach., dla Wielkopolski zaś pd.-zach. (odpowiednik regionu dolno-śląskiego pn.) powiaty: kościański, leszczyński, gostyński i krotoszyński. Porównanie danych dla sąsiadujących ze sobą obszarów Ziemi Zachodnich rozdzielonych w r. 1939 granicą polsko-niemiecką wykazuje około dwa razy większą gęstość zaludnienia wiejskiego na ziemiach po stronie polskiej (dla Pomorza i Wielkopolski pn.-zach.) oraz o ok. 40% gęstsze zaludnienie wiejskie Wielkopolski pd.-zach. Dopiero uwzględnienie ludności miejskiej daje dla regionu Pomorza większą gęstość zaludnienia (ogólnego) od odpowiadającego mu obszaru pomorskiego ziem po stronie polskiej (zaludn. ogólnego), przy czym nie wzięto pod uwagę wpływu wielkiej masy ludności Szczecina, który jest liczony w liczbie ludności regionu pomorskiego. Jednakże dla regionu Ziemi Lubuskiej nawet po doliczeniu ludności miejskiej do wiejskiej gęstość zaludnienia (ogólnego) jest mniejsza od zaludnienia wiejskiego sąsiednich obszarów Wielkopolski, dla regionu dolno-śląskiego pn. zaś zaludnienie ogólne przewyższa zaledwie o 5,8% zaludnienie wiejskie Wielkopolski pd.-zach.

Przyczyn takiego układu stosunków można by się dopatrywać albo w warunkach naturalnych (lepsze gleby na ziemiach po stronie polskiej), albo też w specyficznych stosunkach ludnościowych Ziemi Zachodnich w Niemczech przed 1939 r. Wydaje się, że przede wszystkim ta druga przyczyna wpłynęła na powstanie „pustki ludnościowej” w pn. i środkowej części Ziemi Zachodnich. Przyczyną tą jest ucieczka ludności ze wsi do miast i w ogóle do ośrodków przemysłowych (Szczecin, Wrocław, Berlin, Górny Śląsk, Zagłębie Ruhry). Zjawisko to zwróciło już od dawna uwagę niemieckich badaczy i polityków, alarmujących niemiecką opinię publiczną wieściami o postępującym wyludnianiu się niemieckiego Wschodu. Znalazło to swój wyraz między innymi w mapie niemieckiego wydawn. „Atlas des deutschen Lebensraumes in Mitteleuropa”, przedstawiającej

ruch ludności w Europie środkowej w latach 1870—1930 (5). Obszary Ziem Zachodnich zaznaczają się tu powszechnym ubytkiem ludności (z wyjątkiem wielkich miast i ośrodków przemysłowych), podczas gdy tuż za była granicą polsko-niemiecką zauważyć można niemal powszechny wzrost ludności.

LITERATURA

1. Amtliches Gemeindeverzeichnis f. d. Grossdeutsche Reich auf Grund der Volkszählung 1939. Statistik des Deutschen Reiches, Band 550, Berlin 1944.
2. M. Chrystowska. Gleby, mapa nr 4, Atlas Ziem Odzyskanych, Warszawa 1947.
3. A. Zierhoffer, Problem zachodniej granicy Polski w świetle geografii politycznej, Przegląd Zachodni, nr. 3, marzec 1947, Poznań 1947.
4. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII. 1931. Statystyka Polski, seria C, zeszyty 75, 76, Warszawa 1938.
5. Norbert Krebs, Atlas des deutschen Lebensraumes in Mitteleuropa. Blatt nr 29. N. Krebs, R. Stepp, H. Waldbaur, Die Zunahme und Abnahme der Bevölkerung 1870—1930, Leipzig 1937.

Tadeusz Bartkowski

DIARIUSZ FAKTÓW KULTURY ŚLĄSKIEJ 1945—1946.

ROK 1946.

457. — 1. I. Wrocław. Przekształcenie orkiestry Teatru Miejskiego na Filharmonię Wrocławską. Ogółem w sezonie 24 koncerty symfoniczne i 43 przedstawienia operowe.
458. — 5. I. Katowice. Wieczór satyr „Koccyndra”.
459. — 6. I. Wrocław. Teatr Miejski. Otwarcie sezonu: Fredro „Śluby panięskie”.
460. — 6. I. Katowice. Poranek symfoniczny.
461. — 7. I. Katowice. † Adam Didur, twórca Opery Śląskiej.
462. — 7. I. Katowice. 10. wieczór Klubu Literackiego. Prelekcja mgra Zdz. Hierowskiego: Najnowsza twórczość literacka w Polsce. Recytacje: Tadeusz Staich. Po prelekcji dyskusja.
463. — 8. I. Katowice. Recital fortepianowy Stanisława Szpinalskiego.
464. — 8. I. Bytom. Otwarcie wystawy sztuki.
465. — 11. I. Katowice. Koncert symfoniczny Filharmonii, Dyrygent A. Zaubin. Solista: St. Szpinalski (fortepian). W programie Beethoven („Egmont” i koncert fortepianowy Es-dur) i Czajkowski (IV symfonia).
466. — 11. I. Bielsko. Koncert Instytutu Muzycznego.
467. — 13. I. Katowice. Akademia ku czci A. Didura.
468. — 14. I. Katowice. 11. wieczór „Klubu Literackiego”. Wieczór autorski członków klubu. Wystąpili: Aleksander Widera, Zofia Feldmanówna, Anzelm Gorywoda, Stefan Balicki, Edmund Całka, E. Guyski, Jarosław Miciński, Eugeniusz Mosko, Irena Prevendar, Sl. Skawiński.
469. — 16. I. Katowice. 15. „Środa Instytutu Śląskiego”. Temat: Demokracja a demokratyczne frazesy. Mówili: M. Niewiarowski, Kosewski, Martel, Odorkiewicz.